

1. PATRO

ČEŠTINA

VYBRANÉ TEXTY

VÝSTAVY

MAMUZ
SCHLOSS ASPARN/ZAYA

TEXT 01/SÁL 1

Uchovávání a předávání informací pomocí písma a bez něj

Po dlouhá tisíciletí se kulturní vědění uchovává v ústním podání. Často se tak děje prostřednictvím symbolů, jimž rozumějí jen zasvěcení a pouze oni je dokážou vykládat. Celá řada národů po sobě nezanechala vůbec žádné písemné stopy. Dovídáme se o nich z písemných pramenů jiných kultur, jež o nich vypovídají. Takové zprávy jsou samozřejmě subjektivní, některé byly sepsány dokonce se zvláštními úmysly, např. jako propaganda. A tak bývají zobrazení často vstřícná vůči přátelům a znevažující vůči protivníkům. Do oblastí severně od Alp přinášejí písmo až Římané. Dokládají to nápisy na náhrobních kamenech, stavebách a milnících. V raném středověku a s postupujícím křesťanstvím se stávají centrem písemné kultury kláštery. V skriptoriích rozmnožují mniši písemnosti a knihy a plní jimi klášterní knihovny. K dokumentům s velkou výpovědní hodnotou patří např. příběhy ze života svatých. Po dlouhou dobu umí číst a psát jen omezený počet osob. Znalost písma znamená též moc. Přístup ke vzdělání, a tedy i k dovednostem čtení a psaní, byl dlouho vyhrazen pouze nastupujícím generacím duchovních – novicům v kláštorech. Karolinská reforma vzdělávání Karla Velikého s sebou přináší kulturní vzestup. Takzvaná „karolinská minuskule“ se jako reformované písmo rozšiřuje od poloviny 8. st. ze škol při královském dvoře. Ve středověku jsou ve městech zakládány chrámové, později též soukromé školy a univerzity. Úroveň obecné vzdělanosti roste. Od zavedení povinné školní docházky za vlády Marie Terezie v roce 1774 se dostává školního vzdělání rostoucímu počtu dětí. Velkým skupinám obyvatelstva,

jako např. dívkám a chudině, však i nadále není umožněn přístup ke vzdělání.

TEXT 02

Znaky ještě nejsou písmo

Vůbec první písemné znaky se všeobecně přisuzují Sumerům. Přibližně do roku 3300 př. n. l. se datují nápisy v sumerském písmu v Uruku. Z původně obrázkového písma vzniká později klínové písmo. Toto písmo přejímají sousední národy Přední Asie. Používá se hlavně při psaní hospodářských textů. Od kdy můžeme mluvit o písmu? Mohou být paleolitické jeskynní a skalní kresby považovány za rané obrázkové písmo? Jsou znaky na hliněných nádobách starých asi 7.000 let, nalezených v obci Vinča u Bělehradu v Srbsku, písemné znaky? Podle názorů badatelů jsou symboly z obce Vinča spíše početní znaky. Jako takové bychom je mohli považovat za předchůdce písemných znaků.

Hliněné destičky s klínovým písmem, 3500 – 3000 př. n. l.

© British Museum

TEXT 03

Paměť

Většina či snad veškeré lidské společnosti pěstují kulturu paměti. Uvědomování si vzniku a rozvoje vlastního společenství působí jako pojítka. Člověk je podle řeckého filozofa Aristotela (384 – 322 př. n. l.) nejen „zoon politikon“, tedy tvor sociální, stvořený k životu

ve společenství. Člověk je také „zoon logon echon“, tvor schopný projevovat své myšlenky řečí. Sloučení těchto dvou základních „lidských“ rysů je komunikace o tom, co je společné a spojující. Příběhy a vzpomínky jsou pramenem identity a umocňují pocit sounáležitosti. Komunikace prostřednictvím symbolů, rituálů, písní a tanců se rozvíjí v každém společenství a má rozličné podoby. Po tisíciletí předávají kultury svá skrytá tajemství, hodnotové systémy a náboženské myšlení ústním podáním příštím generacím. Jsou předávány a pozměňovány od generace ke generaci a od člověka k člověku. Až do chvíle, než jsou významné události zapsány ve spisech.

Aristotelova busta

© *Ludovisi Collection*

TEXT 04

Na sever od Alp přinesli písmo Římané

Od 7. st. př. n. l. se v dnešní Itálii užívalo etruské písmo odvozené z písma řeckého. Především na jih od Alp nacházíme nápisy přibližně z 5. st. př. n. l. psané tzv. „severoetruskou“ abecedou. Toto písmo je odvozené od etruského a tvoří hned několik abeced. Většina dochovaných nápisů je velmi krátká. Důkladné výzkumy prokázaly, že jeden z těchto psaných jazyků je příbuzný s keltštinou. Z předřímské doby se na sever od Alp dochovalo jen málo písemných svědectví. Jedním z příkladů je nápis vyrytý do hliněného střepu z mladší doby železné v keltském opidu Manching v dnešním Bavorsku. Je na něm slovo „Boios“. Jeho význam ani jazyk

dosud není objasněn. Jména svých knížat jako BIATEC nebo AINORIX razí keltští Bójové kolem roku 60 př. n. l. na zadní stranu stříbrných mincí. Římský vliv na domácí obyvatelstvo je patrný např. u nápisů na náhrobcích. V obci Traismauer dají rodiče Veregudus a Romana postavit hrob pro tříleté děvčátko Mavetu. To se událo v rané římské době v Noriku v 1. st. n. l.

*Nápis BOIOS na hliněném střepu © Keltské muzeum
Manching, Foto: Wolfgang Sauber*

TEXT 05

Římské nápisy obsahují díkůvzdání, věnování, vzpomínky

Jako díkůvzdání za „božskou“ pomoc v boji proti kvádským nepřátelům je „dešťový zázrak“ vyobrazen na sloupu Marka Aurelia v Římě. 11. června 172 n. l. se dostávají Římané pod těžký nápor Kvádů. Císař Markus Aurelius se osobně účastní válečného tažení. Římany sužuje silný odpor nepřátel, palčivé vedro a nedostatek vody. Náhlá bouře, již si vojáci údajně „vymodlili“, zachránila Římany před porážkou. „Věnováno vítězství císařů od 855 vojáků II. legie vojska, posádkou v Laugariciu. Z popudu Marca Valeria Maximiana, Legáta legie II. Adiutrix.“ Tak zní římský nápis na hradní skále v dnešním Trenčíně na západním Slovensku. V posledním roce markomanských válek, 179 n. l., přezimovávala jedna římská legie na území nepřátelských barbarů. Císař Marcus Aurelius připravuje rozhodující úder proti Germánům. Obsazuje válečné území 40.000 muži. Tento nápis dává vyryt vrchní velitel armády jako věnování císaři a jeho

synovi. Nápis na zdi připomíná stavbu římského tábora Traismauer. Císař Caracalla (211 – 217 n. l.) nechal zvěčnit sebe i legii „ala I Augusta Thracum“.

Římský nápis na zdi Ala I Augusta Thracum v Traismauer
© Klaus Michael Nedelko

TEXT 06

Psané dějiny a vyprávěné příběhy

Ve 4. st. n. l. popisuje vysoký římský důstojník Ammianus Marcellinus Huny ve svých „Dějinách Říma“. Svá líčení zdobí událostmi, které zná z literatury. Osobně se s Huny nikdy nesetkal. Jejich nomádský způsob života nechápe a je mu cizí. Svůj odmítavý postoj dává najevo tím, jak Huny a jejich způsob života popisuje. Upírá jim jakoukoli lidskost, tím že jim připisuje páchání krutostí a hrubost ve vzájemném kontaktu. Jinou, veskrze kultivovanou stránku Hunů přibližuje římský historik Priscos, jenž byl v roce 448/449 členem poselstva k hunskému králi Atilovi. Popisuje, že se Hunové bavili hunsky, gótsky i latinsky. Románský mnich Eugippius líčí ve „Vita Sancti Severini“ život a činy sv. Severina. Ten vyjednává s rugijským králem Feletheem o záchraně Románů. Současně popisuje Eugippius ve svém díle poměry v Pobřežním Noriku ve druhé polovině 5. stol., čímž vytvořil nejvýznamnější písemný pramen podunajských zemí v době stěhování národů.

Stránka z opisu díla Vita Sancti Severini z 12. stol.
© commons.wikimedia.org

TEXT 07

Písmo jako nástroj křesťanské církve

Fritigil, královna germánských Markomanů, si ve 4. st. n. l. dopisuje s milánským biskupem Ambrosiem. Na její vlastní žádost jí biskup posílá rady pro správného křesťana. Vyžaduje od ní krom jiného, aby přesvědčila svého manžela o nutnosti podřídit se Římanům. Ve 4. st. n. l. přeložil biskup Wulfila bibli do gótštiny. K tomu účelu vyvinul gótské písmo; jako předlohu použil řeckou abecedu. Gótové jsou východogermánský národ; gótština tak zůstává jediným zachovaným východogermánským jazykem.

— Otče náš, jenž jsi na nebesích, posvěť se jméno tvé.

— Přijď království tvé. Buď vůle tvá jako v nebi, tak i na zemi.

— Chléb náš vezdejší dej nám dnes.

— A odpusť nám naše viny, jakož i my odpouštíme našim viníkům.

— A neuveď nás v pokušení, ale zbav nás od zlého. Neboť tvé je království i moc i sláva navěky.

Amen.

Stránka z rukopisu Codex Argenteus.

© commons.wikimedia.org

TEXT 08

Propagandistické spisy a obrazy nepřítele

Karolinská propaganda franckého krále Karla Velikého předhazuje Avarům nesmírnou krutost vůči křesťanům. Karel připravuje v roce 791 válku proti pohanským sousedům. Karlův životopisec Einhard a Říšská kronika podávají zprávu o válečném tažení ve jménu boha. „... s pomocí boží táhli proti Avarům. Když však dorazili k Enži, rozhodli se pro tří denní modlitby a mše...“. Vyvrátit avarský kaganát se tentokrát nepodařilo. Karolinská propaganda však hodnotí plenění a množství zajatých Avarů jako vítězství. V důsledku uherských válečných tažení proti sousedním národům vzniká nepřátelský obraz vraždících uherských hord. Opat Regino z Prümu (kolem 840 – 915) píše: „V roce (...) 889 přitáhl velice divoký a všechny dravce zastiňující národ Uhrů (...) z bažin, (...) vtrhli opakovaně při nepřátelských taženích (...) a zabili mnohé mečem, další tisíce šípy, (...). Nežijí po způsobu lidí, nýbrž jako zvěř. Živí se totiž, (...) syrovým masem, pijí krev, jako lék požívají po částech srdce zajatců (...)“.

Opat Regino z Prümu popisuje nepřátelský obraz Uhrů.

Regino z Prümu, Chronicon a. 889, Clm 6388, fol 167

© Bayerische Landesbibliothek

TEXT 09

Spisy právní a správní

Tzv. Raffelstettenský celní řád z let 902 a 907 zaznamenává mýtné a cla v markrabství Arbos.

„Pozornosti všech pravověrných křesťanů (...) nemůže

ujít, že dospěly ke králi Ludvíkovi stížnosti a pobouření všech Bavorů (...), že je zatěžují nespravedlivá cla a mýtné. On je však (...) blahovolně vyslechl a markraběti Aribovi přikázal, aby (...) podrobně prošetřil celní práva a výběr cla.“ Východní Frankové, kteří „(...) táhnou na moravský trh, (...) má loďař zaplatit (...) 1 šilink za loď a táhnout volně dále; při návratu však již nemají být k placení (...) nuceni.“ V záznamech biskupství Freising, v tzv. tradicích, jsou podrobně popsány dary, které biskupství získalo. Jistý „vir venerabilis Joseph“ dává 902/903 biskupství dar za spásu své duše: „Joseph předstoupil před freisingského biskupa Waldu ve Stiefern u a předal mu a jeho správci Engilhartovi své zdejší držby, které Joseph vyměřil biskupovi a jeho doprovodu objetím na koni, újezdem ...“. Jmenovaný Joseph měl své sídlo pravděpodobně v Thunau na řece Kamp.

Biskup Waldo z biskupství Freising přijímá dar v roce 902/903. Kodex tradic biskupství Freising, BayHStA HL Freising 3c © Bayerische Landesbibliothek

TEXT 10

Písmo a vědění jsou nástrojem moci

Ve středověku má každý klášter vlastní písárnu, scriptorium. Knihy se opisují ručně, rozmnožení např. bible může trvat i několik let. Rukopisy jsou vzhledem k mimořádné pracnosti velmi vzácné. Klášterní školy plní úkoly vzdělávacích institucí. Až do pozdního středověku umí číst a psát hlavně mniši a duchovní. Monopol vzdělanosti zajišťuje církvi po dlouhou dobu rozhodující vliv na učení a vědu. „Zlatá bula“ vydaná roku 1356 jako

říšský zákon císařem Karlem IV. stanovuje způsob volby a korunovaci římského císaře kurfiřty. Když se Karlův zeť Rudolf IV. Habsburský nedostal mezi kurfiřty oprávněné k volbě, vydal falzifikát „Privilegium maius“. Tato listina zaručuje Habsburkům práva podobná kurfiřtským. Rudolf IV. prohlašuje Rakousko za arcivévodství. Karel IV. však odpírá svůj souhlas a až císař Fridrich III. Habsburský potvrzuje roku 1453 nový stav.

Codex Amiatinus, jeden z nejstarších biblických rukopisů. Esdra pracuje na obnovení bible. © Biblioteca Medicea-Laurenziana, Florencie commons.wikimedia.org

TEXT 11/SÁL 2

Limes Romanus – hranice dlouhá 5.500 km

Podél římské hranice – zde symbolizované dřevěnou palisádou – se rozvíjejí čilé obchodní vztahy mezi Jihem a Severem, zde vyznačené červenými stuhami. Prostřednictvím Limes Romanus vyznačují a zabezpečují Římané vnější hranice říše. Limes je vybudován podle místních podmínek. Jednotlivé pevnosti a strážní věže až po souvislé kamenné zdi, jako Hadriánův val ve Velké Británii, zajišťují a chrání hranici. Velké řeky jako Dunaj a Rýn jsou využívány jako přirozená hranice. Království Norikum se v roce 15 př. n. l. za císaře Augusta stalo součástí Říše římské. Římskou provincií se stalo 45 n. l. za císaře Claudia. Tato provincie se skládá z Dolního Rakouska, Korutan, Solnohradska, Horního Rakouska, Štýrska a částí Tyrolska v dnešním Rakousku. V dnešním Dolním a Horním Rakousku tvoří norický úsek valu od 1. až do 5. st. n. l. část severní hranice Říše římské. Probíhá

podél Dunaje od Pasova (Batava) k pevnosti Zieselmauer (Cannabiaca). Na východ odtud leží Panonská provincie. Limes na Dunaji postupně zabezpečují různé druhy opevnění. První dřevěné pevnosti s palisádami, náspy a příkopy se budují koncem 1. st. n. l. V raném 2. st. n. l. přibývají další pevnosti, některé tábory se rozšiřují o kamenné stavby. Za markomanských válek, od 166 do 180 n. l., je norický val dále zesilován. Za císaře Trajana (98 až 117 n. l.) dochází k největšímu rozmachu Říše římské. Limes dosahuje délky asi 5.500 km. Koncem 2. st. n. l. jsou dřevěné tábory při norickém a panonském valu přebudovány na kamenné pevnosti. Ve 4. st. n. l. dochází v důsledku vojenské reformy k oslabení pohraničních vojsk v provinciích. Hraniční pevnosti se poté mění z čistě vojenských zařízení v města obydlená civilisty. Rozvíjí se stavební činnost; mnohé pevnosti jsou silněji opevňovány. Ve městech Mautern, Traismauer, Tulln, Zeiselmauer byly přebudovány věže rohové a mezivěže na vějířovité a podkovovité. Občanské války uvnitř impéria a národy pronikající do Říše ze severu a z východu otřásají od poloviny 4. st. Římem. Hranici teď zajišťují speciální jednotky, řádné vojsko je odveleno do vnitrozemí. Pevnosti se zmenšují. Vojáci žijí se svými rodinnými příslušníky uvnitř, civilní sídliště kolem táborů zanikají. Roku 395 n. l. dochází k rozdělení na Východořímskou a Západořímskou říši. Tyto politické změny přináší provincii Norikum hospodářskou krizi. Vojenské zajištění severní říšské hranice již není možné. Různé národy obléhají, plení a ničí místa kolem valu na Dunaji. Rok 476 přináší zánik Západořímské říše. V roce 488 odtáhne část románského obyvatelstva, hlavně ekonomické, politické a vojenské elity, z podunajské provincie Pobřežní Norikum do Itálie. Zbylé obyvatelstvo se sžívá s germánskými přistěhovalci.

TEXT 12

Římané označují jako barbarikum území vně říše

Pojem barbarikum vděčí za svůj původ starým Řekům, kteří jinojazyčné mluvčí nazývali bárbaroi. Římané převzali tento výraz v podobě barbarikum k označení území na východ od Rýna a na sever od Dunaje za hranicemi Říše římské. Za prvního římského císaře Augusta se tyto oblasti staly římskou provincií Germania. I Markomané sídlili za vlády krále Marboda v jmenované oblasti na území dnešních Čech. Po porážce v bitvě v Teutoburském lese v roce 9 n. l. se Římané museli vzdát svých expanzivních plánů. Císař Augustus se tedy omezuje pouze na upevňování stávajících hranic. Čilé kontakty mezi barbarikem a Římskou říší jsou výhodné pro obě strany. Římané, Germáni i příslušníci dalších národů obchodují a cestují oběma směry mezi Římskou říší a barbarikem.

Limes Romanus, prostupná „hranice“ sloužící kontrole přeshraničního styku.

Limes představuje spíš než prostupnou zeď či dělicí čáru systém kontroly říšské hranice. Spojení mezi kontrolními stanovišti slouží i k rychlému předávání zpráv. Přes limes probíhá čilá směna a přeprava zboží všeho druhu. Řím sleduje dění, vybírá daně, řídí imigraci jednotlivců i celých skupin. Po staletí pronikají do Římské říše ze severu germánské kmeny a z východu kmenové svazy. V pozdním 4. stol. n. l. se množí vpády germánských nájezdníků. Germáni jsou stále častěji také integrováni do vojenských struktur pozdního Říma a rozmísťováni ve vnitrozemí říše nebo jejím příhraničí.

TEXT 13

Přes Regnum Noricum k římské provincii Norikum

Kolem roku 200 př. n. l. se pod vedením Noriků slučuje třináct kmenů, které zakládají keltské Regnum Noricum. Srdce království leží na území dnešních Korutan s mocenským vlivem až k Dunaji. Římané udržují dobré obchodní kontakty s několika kmeny v království Norikum. Pro Římany má mimořádný význam především přístup k žádanému kvalitnímu norickému železu – ferrum noricum. K začlenění do Římské říše okolo roku 15 př. n. l. došlo hladce a nenásilně. Asi po tři desetiletí má Regnum Noricum omezenou autonomii s povinností platit tribut. Pravděpodobně za císaře Claudia se kolem roku 45 n. l. stalo Regnum Noricum římskou provincií. Během následujících staletí se římský způsob života ujímá i v Noriku. Hypokaustové vytápění v podlaže, lázně, nástěnné malby a mozaiky, písmo a stavba komunikací jsou novinky, které jsou postupně zaváděny zároveň s příchodem Římanů.

TEXT 14/SÁL 3

Přicházení a odcházení – násilné i nenásilné

Dynamické stěhování národů na (dnešní) dolnorakouské území je znázorněno prvky zasahujícími do sálu jako klíny: I zde tematizují nástěnné grafy vybrané nálezy z raných dějin Dolního Rakouska. Kolem roku 375 n. l. vyvolali Hunové velké „stěhování národů“ směrem na západ. Není přesně historicky doloženo, proč k němu došlo. Jako jedno z možných vysvětlení se nabízejí značné klimatické změny, nutící nomády hledat pro svá stáda nové pastviny. Vědci datují dobu stěhování národů příchodem

Hunů do Černomoří v letech 375/376 n. l. a rozbitím Hermanarichovy Gótské říše. Roku 433 n. l. odbrželi Hunové za podporu darem část Panonské provincie, kde se postupně usazují. 445 se Atila stává vládcem všech Hunů. Centrem moci je Panonská nížina. 453 Atila umírá a krátce nato se Hunská říše rozpadá. Období stěhování národů se vyznačuje konflikty mezi národy žijícími v oblastech mezi Černomořím a Španělskem a mezi Severní Afrikou až po Skandinávii. Účelové svazky a aliance se stále proměňují podle momentální situace na bojištích. Stěhování východních a germánských národů, jako Hunů, Gótů, Vandalů a Alanů, narušuje ustálené pořádky a umožňuje vznik nových říší. „Dominový efekt“ spuštěný přesuny obyvatelstva stupňuje tlak na hranice Říše římské. Mnohá města pozdní antiky jsou zničena, během následujících staletí vznikají a zanikají nová centra. Dobové zprávy o různých národech, čerpající někdy jen z vyprávění, jsou často plné předsudků a slouží k „propagandě“. V Dolním Rakousku, části římských provincií Norikum a Panonie, trpí obyvatelstvo rozpadem Říše římské. Nepokoje na hranicích a problémy římské armády mají negativní vliv na celou provincii. Státní správa se rozpadá, města chátrají, a tak může Ammiannus Marcellinus prohlásit o hlavním městě provincie Carnuntu, že je to „opuštěné a chátrající hnízdo“. Historici se shodují na tom, že odchodem Langobardů z Panonie do Itálie v roce 568 n. l. končí doba stěhování národů.

TEXT 15/SÁL 4

S pomocí boží – Karel Veliký a Avarská říše

Sálová architektura ukazuje, jak se Karel Veliký sápe

po zlatě jiných národů. Národ Avarů, ovládající dříve území dnešního Dolního Rakouska, byl poražen a jejich říše vyvrácena. Raný středověk v Evropě přinesl zánik Západořímské říše a vznik nových říší na jejich územích. Do 795/796 n. l. je Avarská říše, takzvaný kaganát, silnou mocností v Evropě. Frankové ovládají za vlády Karla Velikého rozsáhlá území ve střední a západní Evropě. Na východě zůstává stabilní veličinou Východořímská říše. Její hlavní město Byzanc se jako staré řecké město v 1. stol. n. l. stalo součástí římské provincie. Císař Konstantin Veliký je v roce 330 n. l. pod slovanským názvem Cařihrad povýšil na své sídelní město. V roce 380 prohlásil za státní náboženství v Říši římské křesťanství, jehož přívrženci byli až do roku 313 n. l., od kdy je teprve bylo dovoleno vyznávat oficiálně, pronásledováni. V době stěhování národů se usazují na území Římské říše germánské národy. Mnozí germánští vůdci jsou přívrženci arianizmu, křesťanského učení odklánějícího se od katolicizmu. Francký panovnický rod Karlovců se opírá o katolické království. Ve Francké říši se chopili moci v roce 751. V roce 768 se Karel Veliký stal králem a na Vánoce 800 jej v Římě papež Leo III. korunoval císařem. Bavorské vévodství se stalo součástí Francké říše roku 788. Za Karlovy vlády zažila Francká říše svůj největší rozmach a dosáhla významu velkých říší jako Byzanc nebo Arabská říše na východě. Nadto je Karel nesmiřitelným obhájcem křesťanství. Podmaňuje si (mezitím téměř zcela katolickou) Langobardskou říši v Itálii, vede válku s islámskými „Maury“ ve Španělsku, bojuje neúnavně s pohanskými Sasy a vyvrací říši Avarů. Současně se snaží o kulturní vzestup ve Francké říši. Zasazuje se o reformu vzdělávání a upravuje správní systém. Císař Karel je jedním z největších středověkých panovníků. V roce 1165

byl dokonce svatořečen antipapežem Paschalidem III. na popud Fridricha I., zvaného Barbarossa. Přepadením kláštera Lindisfarne na severním pobřeží Anglie roku 793 n. l. začíná v severní Evropě doba Vikingů. Až do roku 1066 hrají Skandinávci důležitou roli. Kromě loupežných výprav udržují obchodní kontakty s Franckou říší, jsou uznávanými obchodními partnery na Východě a zastávají úřady jako císařští gardisté v Byzanci.

TEXT 16

Avarští nájezdníci vyvolávají v Byzanci velký rozruch

Byzantský kronikář Theofanes (760 – 817/818) uvádí: „Celé město se sběhlo, aby si je prohlédlo, protože ještě nikdy nikdo neviděl takový národ. Mají vlasy vzadu dlouhé, svázané stuhami a spletené, zatímco oblečením se podobají Hunům.“ To se odehrálo v roce 558/559 v byzantském Cařihradu a bylo to avarské, nikoli hunské poselstvo, jež předstoupilo před římského císaře Justiniána I. Avaři, svaz kmenů nomádských stepních nájezdníků, žádají o svolení k usazení v Byzantské říši. Na oplátku slibují vojenskou podporu. A skutečně během několika let pokořili „barbarské říše“ na severním pobřeží Černého moře. Když císař porušil dohodu, spojili se Avaři s Langobardy. Našli podporu proti germánským Gepidům, spojencům Byzance. Avarský kagan Baian musel být nejprve k spojení přemluven. „Langobardští vyslanci zdůrazňují, že válka proti Římu je v zájmu Avarů, neboť je jinak Římané předejdou a vyvrátí moc Avarů všemi prostředky kdekoli na světě“, píše Menander Protektor, řecký dějepisec. Avar kagan Baian je obratný

vyjednávač. V případě vítězství měli Avari obdržet půlku kořisti, celou říši Gepidů a desetinu z celkového stavu dobytka Langobardů. Gepidové byli poraženi, Langobardi odstoupili Avarům svá území a v roce 568 n. l. se přemístili na území Itálie. Podle tradiční historiografie se touto událostí završila epocha stěhování národů. Na 200 let se Avarská říše v karpatské oblasti stává neopominutelnou politickou silou v raně středověké Evropě. S přímočarou strategií a s dobře organizovaným a disciplinovaným vojskem si Avari zjednali respekt a výlučné postavení. Platbami tributu z Francké říše a Byzance a i drancováním upevňuje kagan svou mocenskou pozici v těsném sousedství Byzantské říše. Karel Veliký posléze kaganát poráží a vyplní jeho bohatství. Kmenový svaz Avarů čítá kromě zbytků Langobardů a Gepidů i Romány a Slovany. Avarové se postupně usazují. Pohřbívají své mrtvé na velkých hřbitovech v řadách hrobů, o jejichž počátcích je nám známo jen velmi málo. Mrtví byli v raných hrobech pravděpodobně pohřbíváni žehem. Způsob pohřbívání se později proměnil na ukládání těl do země – tak tomu bylo až do zániku Avarské říše.

TEXT 17/SÁL 5

in hoc signo vinces – Šíření křesťanství

Červenému výstavnímu sálu dominuje kříž a křtitelnice, symboly šíření křesťanství. Výňatky ze čtyř evangelií Nového zákona, psané karolínskou minuskulí, jsou uspořádány do kříže. V červnu 172 n. l. se během tažení proti germánským Markomanům dostávají římské jednotky do obklíčení. Už to vypadá, že se budou muset kvůli horku a nedostatku vody vzdát, když v tom se

strhne bouřka a prudký liják, který je zachrání ze zdánlivě beznadějně situace. Tato událost se vysvětluje jako zázrak přivolaný modlitbami křesťanských vojáků. Římsí vojáci přinášejí do Podunají křesťanskou víru, kterou nabyli během tažení do Orientu. Šíření křesťanského náboženství je v Říši římské dlouhodobý proces. Pod rostoucím společenským tlakem konvertuje stále více pohanů ke křesťanství. Císař Konstantin pak prohlašuje křesťanství za oficiální státní náboženství. Hlavně ve městech získává křesťanství četné přívržence, kteří vytvářejí církevní struktury. K jejich rozpadu dochází po pádu Západořímské říše v roce 476 n. l. V následujících dobách se pravděpodobně udrželo „zbytkové křesťanství“ mezi zbylým románským obyvatelstvem. Po vítězství Karla Velikého nad Avary sílí misionářské aktivity také na východ od Enže. Církevní instituce a francko-bavorská šlechta dostávají lénem cíleně země na východě nebo si je přivlastňují i bez výslovného svolení císaře. Odpovědnost za tyto aktivity nese především pasovské biskupství. V sousední Moravské říši působí tzv. „slovanští věrozvěstové“ Cyril a Metoděj. Král Karel Veliký rozbíjí říši Avarů. Enže představuje „limes certus“, hranici mezi Avary a Bavory. I přesto se v 8. století v dolnorakouském Podunají udržují čilé kontakty. Frankové upevňují za vlády Karla I. své mocenské postavení. Osm let se táhnou boje Karla I., později Velikého, proti Avarům. Francký mnich Einhard, životopisec Karla Velikého, hodnotí vítězství nad Avary vedle vítězství nad Sasy jako jeho největší zásluhy. Jeho cílem bylo jednak rozšíření Francké říše, jednak boj proti pohanství. V polovině září 791 se odehrál první útok proti Avarům. Předtím rozbilo Karlovo vojsko tábor u Enže/Lorchu. Před bitvou se vojáci podle Einharda řadu dní postili, modlili a celebroidli se mše. Boží požehnání

mělo zajistit úspěch polního tažení. Teprve roku 796 se však Karlovi podařilo trvale rozvrátit avarský kaganát. Kagan, oslabený vnitřními boji, upadl bez odporu do područí franckého krále. Avarské sídlo bylo zničeno a vypleněno, jeho bohatství převezeno do Francké říše. Pohanští Avari jsou od této chvíle objektem horečných křesťanských misí.

TEXT 18/SÁL 6

Jezdec z Gnadendorfu – uherští stepní jezdci v Dolním Rakousku.

Maďarské nebo uherské národy se usazují koncem 9. stol. v Karpatské kotlině. Přicházejí z východních stepních oblastí na útěku před jinými skupinami. Už v 9. stol. se stávají příležitostnými spojenci Bavorů a Moravanů, nebo pořádají loupežné výpravy a přepadení popřípadě uzavírají dohody o platbách tributu. Už v roce 881 se objevují zmínky o bitvě proti Uhrům u Vídně, na řece Vídeň. Na popud císaře Arnulfa vyplenili uherští nájezdníci se svým vůdcem Arpádem kolem roku 900 severní Itálii. Podle starých osvědčených metod se Uhrům připisují nejrůznější ohavnosti. Jednoznačně se přitom jedná o propagandu. V roce 907 utrpěla Francká říše citelnou porážku od Uhrů u dnešní Bratislavy, spojenou s velkými územními ztrátami. Východní bavorská území přešla pod kontrolu Uhrů a hranice se posunula až k Enži. Nezdá se však, že by se pod uherskou nadvládou život obyvatel výrazně změnil. Uhři očividně nenarušili správní struktury ani panství a vlastnictví půdy. V následujících letech pořádají Uhři časté loupežné výpravy a přepadení, zastaví je teprve porážka v bitvě na Lechu v roce 955,

kde král Ota I. uherské vojsko rozpráší. Toto vítězství ukončilo uherskou expanzi. V roce 962 se nechal král Ota I. korunovat císařem. Panovnická dynastie Liudolfovců se později nazývá též Otonská. V následujících dvou stoletích se z ní rekrutují císaři. Na východě vzniká Uherské království za vlády Štěpána I., který je roku 1001 formálně korunován králem. Při výkopových pracích byla v Gnadendorfu nalezena lidská lebka a torzo meče. Nouzový archeologický průzkum odkryl hrob mladého muže, který byl pohřben se šavlí a mečem. Kdo je ten mrtvý? Z jaké doby pochází?

TEXT 19/SÁL 7

Urozený původ zavazuje – demonstrace panovnické moci

Šlechta, jak ji dnes chápeme, vznikla ve středověku. Spočívala na feudálním principu, jehož hlavními znaky jsou původ a léno. Z toho se odvíjí moc a vláda nad půdou a člověkem, vyvozující svou legitimitu z božského určení. Tato mocenská pozice s sebou přináší vliv na politická rozhodnutí a zavazuje k převzetí odpovědnosti za obecné blaho. Dědičnost zajišťuje vysoký společenský status všem členům rodu. Specifická výchova připravuje potomky na jejich postavení ve společnosti a plnění povinností vyplývajících ze šlechtického stavu. Jen šlechta může povýšit druhé za mimořádné zásluhy do šlechtického stavu, a to většinou jen její nejvyšší představitelé jako král nebo císař. Jak vznikl středověký šlechtický stav, je sporné. Již v raném středověku existují sociální rozdíly podmíněné vlastnictvím půdy a

zakládáním panství. Moderní věda považuje za důležitý faktor pro vznik šlechty politický vliv založený na moci nad lidmi. V Dolním Rakousku zakládá panství mimo jiné i šlechta z Francké říše v důsledku vítězství Karla Velikého nad Avary v roce 796 n. l. Vnější znakem šlechty je její reprezentační kultura. Ta se projevuje ve zvláštním životním stylu s vlastním morálním kodexem, oblečením a dokonce i s vlastní kulturou stolování a obýváním velkých reprezentačních objektů. Lov je vyhrazen šlechtě jako zábava a „sport“, různé hry v kostky slouží zahánění dlouhé chvíle. Zbraně a koně představují důležité součásti nákladného životního stylu. První hrady s kamennou architekturou vznikají v dnešním Dolním Rakousku na rozhraní raného a vrcholného středověku, asi v 11. století. Byly budovány na návrších jako např. hrad Raabs, nebo v dolinách jako např. věžovitá kamenná stavba v Sachsendorfu. Řemesla se provozují jak na hradech, tak i v okolních vykáčených oblastech, v takzvaných mytebních enklávách, nebo v sídlištích. Hlavní funkcí hradů byla reprezentace a ochrana. Hrady měly velký význam rovněž pro hospodářský život ve středověku.

TEXT 20/SÁL 8

Chudoba a bohatství ve Svaté říši římské

Strategie šachové hry se prolíná sálem se středověkou stavovskou kulturou. Strop odráží vzor na podlaze podobný šachovnici a vitríny v sále jsou rozmístěny jako středověké šachové figury. V roce 962 př. n. l. korunuje papež Otu Velikého, který se tak stává prvním císařem „Svaté říše římské“. Už předtím však vystoupil jako ochránce křesťanstva a církve coby pokořitel Uhrů

v bitvě na Lechu v roce 955. Říše se měla stát bohem schváleným dědicem antické Říše římské, atribut „svatá“ v názvu značí, že se jedná o císařství z boží vůle. V roce 1095/1096 vyslyšel papež Urban II. volání o pomoc byzantského císaře a dal podnět k válečnému tažení za zpětné dobytí Palestiny pokořené islámskými vojsky. Mezi lety 1096 a 1101 se uskutečnilo několik velkých křížových výprav, souhrnně označovaných jako První křížová výprava. V roce 1099 byl dosažen vytčený cíl: Jeruzalém byl dobyt. Křížácké vojsko město vyplenilo a zpusťovalo. V roce 1273 byl Rudolf Habsburský korunován králem „Svaté říše římské“. V roce 1282 získal Rakousko, Štýrsko a Kraňsko a zahájil vzestup Habsburků jako jednoho z nejmočnějších panovnických rodů. Společnost středověké Evropy je stavovsky rozdělena, lidé se zpravidla rodí do určitého stavu. Tento pořádek je považován za bohem daný a neměnitelný. Prvním stavem je duchovenstvo, druhým šlechta, třetím měšťanstvo a sedláci, kteří jsou nejpočetnější. Úkoly jednotlivých stavů jsou přesně definované. Duchovenstvo se stará o duši, morální a mravní výchovu. Šlechta je zavázána k ochraně a obraně lidu a země. Sedláci zajišťují živobytí vyšších stavů. Vrstva prostých měšťanů žije ve městech. Změnit stav je sice možné, dojde k tomu však jen velmi zřídka. Příslušnost ke šlechtě a třetímu stavu je daná původem, nikoli majetkem. Měšťan může být jako příslušník třetího stavu bohatší než zchudlý šlechtic coby příslušník druhého stavu. Příslušníci prvního stavu, duchovenstva, jsou povětšinou urozeného původu. Mají práva a povinnosti a jsou vybaveni privilegii vůči měšťanskému a selskému stavu.

TEXT 21

Selská vesnice a panský dvůr – život a panování na venkově

Velké reprezentační kamenné domy si od 10. stol. staví vysoká šlechta a ve vrcholném středověku též jejich dvořané. Tak mohli páni z Raabsu, se sídlem na blízkém hradu Raabs, vystavět Kleinhard. V 12. stol. vznikají četné vesnice, k nimž patří i Hard na Dyji. Starší Hard, Kleinhard, zahrnuje velký kamenný dům se sálem a několikapatrovou věží. Nálezy keramiky a dvou mincí datují Kleinhard do 1. poloviny 12. stol. až 1. poloviny 13. stol. Po opuštění „Kleinhardu“ v letech 1239/40 byla založena ve vzdálenosti přibližně 100 metrů směrem na jih selská vesnice Hard. Ve vesnici, zbudované jako slepá ulice, stojí deset domů ve dvou řadách proti sobě. Na rozšířené návsi na konci se rozléhá panský dvůr. Selská stavení, většinou ze dřeva, stojí na kamenných základech ze suchého zdiva. V areálu se nacházejí domy s dvěma, třemi nebo čtyřmi místnostmi. Domy s třemi místnostmi a se vstupním prostorem uprostřed jsou považovány za předchůdce waldviertelských selských stavení s udírnou. Kamna nebo pece v místnosti směrem do ulice slouží k vaření a vytápění. Čtvrtá místnost se využívá jako stáj, voda se čerpá z pramene na kraji vesnice. Vedle běžných zbytků selského života vypovídají hrací kameny nalezené na okraji studny o zábavě a činnostech ve volném čase. Pálenska se vyráběla pro léčebné účely. Násada k psaní na voskových tabulích dokládá, že ve vsi žili osoby znalé písma. Ves byla ve 14. stol. opuštěna a záhy zpustla.

TEXT 22

Města – vzdělání, řemesla, pokrok, hladomor, nemoci

V 12. stol. výrazně vzrostlo obyvatelstvo, v důsledku čehož se rozvíjejí větší sídliště městského charakteru. Leží zpravidla na důležitých dopravních cestách, jako například na Dunaji, nebo na křižovatkách cest. Příklady měst z této doby jsou Tulln, Vídeň nebo Krems, které zaujímaly významné postavení již za dob antického Říma. Kolem roku 1200 postupně nabývají městských rysů i vzdálenější sídliště jako Zwettl. V 13. stol. přichází další fáze rozmachu měst. Obzvláště větší knížecí centra postupně získávají na samostatnosti. Patří k nim například Vídeň, Wiener Neustadt, Krems a Tulln. V roce 1365 zakládá Rudolf IV. vídeňskou univerzitu. Před vznikem univerzit a soukromých škol byla nositelem vzdělanosti církev. Města jsou centrem vzdělanosti a kultury, stejně jako obchodu a peněžního hospodářství. Spolu s rostoucí výrobou a postupující specializací řemesel nabízí rozkvět měst i dobrá odbytíště. Především od 13. stol. se svobodní řemeslníci shromažďují do cechů. Je zavedeno povinné členství v cechu, přičemž počet mistrů zůstává omezen. Jako právní základ platí cechovní řád, upravující práva a povinnosti, ale také podporu nemocným členům cechu. Cechy jsou povětšinou soustředěny ve vybraných ulicích a čtvrtích, které jsou pak po nich pojmenovávány. Vysoká koncentrace obyvatelstva má však i své stinné stránky: Ve městech se šíří epidemie. Lékařská péče je nedostatečná, nemocní bývají zavíráni do karantény a jen zřídka se jim dostane lékařského ošetření. Pomoc se proto snaží přivolat modlitbami nebo pověrou. Na začátku 14. stol. propukl ve velké části Evropy téměř dvacet let trvající

hladomor. Jako důsledek rozsáhlých obchodních styků byl do celé Evropy zavlečen mor. Obzvláště silně udeřil v letech 1347 a 1353 a vyžádal si zhruba 25 milionů obětí, což byla přibližně třetina tehdejší evropské populace. Zároveň však nadchází doba všeobecného rozvoje a vědeckého a uměleckého pokroku. Gutenbergův vynález moderního knihtisku v polovině 15. stol. je symbolem přechodu od středověku k novověku. Renesance oživuje antické kulturní vymoženosti a v humanizmu se obrátí nové chápání člověka. Velké objevné zámořské cesty přinášejí kromě nových přírodovědných a zeměpisných poznatků též možnost využití nových obchodních cest.

TEXT 23

„Hrad Grafendorf“ – ministeriálské sídlo a pozdně středověký šlechtický hrad

Vladykové a ministeriálové zakládají nová panství v dosud neosídlených oblastech dnešního Dolního Rakouska. Důležitou roli zde sehráli Kuenringové. Svůj vzestup zahájili v 12. stol. jako „ministeriálové“. Byli nesvobodnými správci ve službách šlechty, z nichž se v 13. stol. vyvinula nižší šlechta. Historické prameny zmiňují hrad Grafendorf v 12. / 13. stol., sídlo ministeriálů hraběte z Vornbachu. Jednoznačné důkazy o existenci hradu pocházejí až z roku 1359. Jako majitelé jsou uváděny místní rodiny nižšího šlechtického původu a několik rytířských rodin. Kolem roku 1500 byl hrad nákladně přestavěn a vybaven nejmodernějším opevněním. Hrad Grafendorf se řadí k raným opevněným zemním stavbám na východě Rakouska. Přestavbou v 16. stol. byl tento středověký hrad upraven k obraně před střelnými zbraněmi.

Tyto změny přicházejí s novými držiteli hradu, majetnými šlechtici s příbuzenskými vazbami k rodu Habsburků. Vysoké společenské postavení a spojení s císařským rodem dokládají nálezy jako model slavnostního pečiva s habsburským erbem nebo dlaždice s rakouským znakem. Zánik hradu Grafendorf se archeologicky datuje do první poloviny 16. stol. Nebyly však zjištěny žádné historické události související s jeho zánikem, ani objeveny zřetelné stopy jeho zničení. Z četných dochovaných předmětů vojenského charakteru jako součásti gotického rytířského brnění, forma na odlévání kulí, olověné kule, železné dělové koule a špice lze nicméně s největší pravděpodobností usuzovat na násilné vyvrácení hradu. K úplnému zničení hradu však došlo až v současnosti, kdy musel ustoupit moderním stavbám. Archeologickým výzkumem v letech 2002-2003 byly poslední zbytky středověkého hradu zachráněny před naprostým zapomněním.

TEXT 24

Evropa jako staveniště mezi papežem a císařem

Dlouholetý mocenský svár mezi církví a císařem vypukl, když se v 11. stol. papež vzepřel císařovu jmenování jednoho arcibiskupa. Tato roztržka spadá do období všeobecné církevní reformy, kdy se do popředí dostávají myšlenky návratu k původní úloze zvěstování božího vykoupení s důrazem na papežskou autoritu. Takzvaný boj o investituru (t.j. o jmenování biskupů a říšských opatů) vyvrcholil proslulou „cestou do Canossy“. Císař, papežem uvržený do klatby a dokonce i sesazený, se musí kát. Po třidenním pokání v lehkém kajicnickém rouše uprostřed

zimy z něj papež 28. ledna 1077 sňal klatbu. Svár o moc mezi císařem a církví tak byl ukončen. Teprve v roce 1122, tedy o 45 let později, byl uzavřen Konkordát wormský. Císař se jím vzdává svého vlivu na jmenování biskupů. Významným důsledkem těchto konfliktů je rozpad tradiční jednoty císařství a papežství; vztah mezi světskou a církevní mocí je nově definován. Konkurence světské a církevní nadvlády přetrvává až do pozdního středověku. Další epochální svár byl rozpoután ve 14. stol. uvnitř církve o právoplatného papeže. I zde sehrály výraznou roli politické aspekty. Latinská církev byla na několik desetiletí rozpolcena, sídla papežů se nacházela v Římě a Avignonu. Jako právoplatná hlava církve uplatňovalo nárok na papežský stolec dokonce několik papežů současně. Abdikací popř. sesazením papežů a následnou volbou konečně došlo ke jmenování jediného, všeobecně uznávaného papeže.

MAMUZ
SCHLOSS ASPARN/ZAYA

